

Sproglige ændringer.

Af Nikolaj Andersen.

I forrige årgang af nærværende tidsskrift kom jeg ved at sammenligne sproget i Flensborg bylov med nuværende sønderjysk til det resultat, at vore forfædre her i vor landsdel for 600 år siden talte og skrev en dansk dialekt, der bortset fra mer eller mindre betydelige mærker af oldsproget næsten var ens med vort nuværende sønderjyske landsmål. I dette resultat er hovedvægten lagt på ligheden mellem sønderjysk nu og for 600 år siden; men af udtrykkene „næsten“ og „bortset fra mer eller mindre betydelige mærker af oldsproget“ fremgår det dog, at der også må være en vis gennem tiderne udviklet forskel til stede. Dette er på den ene side aldeles naturligt; thi hvor der er liv, der er der forandring, også på sprogenes område. Og på den anden side vilde det modsatte blot have været til mistrøst for os, da en forestilling om, at vort mål stod fuldkommen stille, jo let kunde fremkalde tvivl om dets fortsatte leve- og modstandsevne.

Denne mere i forbigående omtalte forskel imellem vort nuværende og vore forfædres mål er nu i og for sig vistnok ikke af mindre betydning end den udførligere påviste lighed; men om vi især lægger vægt på den ene eller den anden side af sagen, beror på det stade, vi indtager under betragtningen.

Man kan nemlig stå så at sige på et højere standpunkt, hvorfra man fæster sit blik ved de fælles træk og lader de adskillende kendemærker træde i baggrunden. For en sådan almindeligere betragtning gives der f. eks. i norden kun ét sprog, ligesom danske, svenske, normænd og islændere danner et sammenhørende folk med hensyn til oprindelse og udvikling. For en germanist, som behersker de forskellige germanske tungemal (de nordiske og tyske sprog samt hollandsk, frisisk og engelsk), fremtræder disse som en enhed, idet deres uligheder formindskes til mindre væsentlige kendemærker. Og på samme måde kan en sprogkyndig, der med sin viden overskuer hele vor sprogæt, opfatte samtlige indo-evropæiske sprog som et eneste tungemål.

Men man kan også iagttage forholdene i mere umiddelbar nærhed. Derved tabes den nys berørte overskuelighed, medens til gengæld de tilstedeværende forskelligheder træder i forgrunden. På denne måde vil man finde, at ikke et eneste levende sprog er det selvsamme nu som i tidligere tider, og at der ikke i et eneste land gives to forskellige egne, hvis bygdemål stemmer fuldstændig overens med hinanden. Ja, ved at se nøjere til vil man opdage, at der også

til særlige både sociale og personlige forhold som oftest knytter sig særegne sproglige afvigelser.

Lad os et øjeblik dvæle ved nogle af disse forskelligheder.

De på tid eller sted beroende sproglige uligheder fremtræder atter forskellig med hensyn til varighed og udbredelse: en del af dem opstår hurtig, medens andre kun udvikles langsomt, og nogle er bundne til mindre områder, hvorimod andre er udbredte over betydelige landstrækninger.

De hurtigst foregaaende sproglige ændringer finder vi der, hvor den åndelige udvikling står på de første trin, hos børn og uciviliserede folkeslag.

Naturfolkene sproglige virksomhed er i det hele overordentlig livlig. Hos melanesierne og papuaerne er f. eks., efter hvad G. v. d. Gabelentz beretter, efterlignelsesdriften så stor, at de efteraber hver fejl, europæere gør i deres mål, og derefter virkelig indlemmer fejlene i sproget. Fra det indre af Sydamerika fortælles der, at indianerne, når de sidder ved bålet, hovedsagelig morer sig med at hitte på nye ord, af hvilke så de, der vækker almindelig latter og således udmærker sig som de mest betegnende og træffende, antages og derefter bruges af hele flokken. I Centralamerika samlede engang nogle missionærer, forinden de forlod den stamme, de prædikede kristendommen for, en omhyggelig fortegnelse af ordene i dennes sprog; men da de efter en halv snes års forløb vendte tilbage til selvsamme stamme, forbavsedes de over at finde deres ordbog forældet og derfor ubrugelig. På lignende måde sætter hottentoterne og

andre afrikanske stammer hvert öjeblik de i deres nærhed boende evropæiske kolonister i forbavselse ved lige saa pludselige som overordentlige forøgelser af deres nationale ordforråd. Ja, visse sydafrikanske negerstammer skal endogså i følge den engelske missionær Moffats meddelelse ofte ved næsten aldeles at overlade börnene til sig selv, så at disse må finde på et eget mål, give ekstra anledning til, at hele deres sprog i løbet af en menneskealder antager en anden skikkelse.

Hos kulturfolkene finder vi tilsvarende hurtige forandringer almindelig kun iblandt børn omkring et- eller toårsalderen; men disses tale er da også som oftest i den grad afvigende fra den sædvanlige, at den i reglen kun kan forstås i de nærmeste daglige omgivelser. Ligesom den vilde er barnet tilbøjeligt til at hitte på nye ord; men på grund af den senere åndelige udvikling efterlader sådanne nydannelser her kun sjælden nogen blivende virkning. Således fortæller den berømte engelske naturforsker Charles Darwin om et engelsk barn, der i etårsalderen betegnede alt spiseligt med stavelsen *umm*, den franske filosof Hippolyte Taine iagttog i sin Tid et fransk barn, der omtrent i samme alder kaldte en hund *na-na* og en hest *da-da*, og den tyske germanist Ernst Wasserzieher beretter, at hans søn under sine tidligste taleforsøg lod kartotfler hedde *ott* og en nøgle *wiwwel*. Enhver, der kommer i berøring med børn, vil sikkert have gjort adskillige lignende iagttagelser. Jeg mindes bl. a., for endnu kun at bringe et enkelt eksempel, en kvik lille nordslesvigsk pige, efter hvis tidligste ordbog svesker hed *narbbeser*; men det varede ikke ret længe,

for denne betegnelse, ligesom de oven for nævnte, veg pladsen for den blandt befolkningen mere almindelig gængse.

Hos folk, der står på et højere trin af den åndelige udvikling, foregår sproglige ændringer derimod forholdsvis langsomt; men at de findes overalt, både ude og hjemme hos os, er en kendsgerning.

Af de nulevende indoeuropæiske sprog skal det litaviske være det, der har det ældste og oprindeligste præg og altså er undergået de mindst indgribende forandringer. Det nygræske skriftsprog slutter sig meget nøje til det oldgræske, men til gengæld afviger de nygræske dialekter, altså beboernes egentlige mål, langt mere fra skriftsproget, end det er tilfældet i noget andet sprog i Evropa. Af latinen er der i tidernes løb jo fremgået flere selvstændige sprog, og gamle Cicero vilde formodentlig vende sig i sin grav, hvis han anede, hvad man i Frankrig, Spanien, Portugal, Italien og Rumænien har gjort af hans klassiske modersmål. Det oldtyske sprog, som det taltes og skreves f. eks. i Karl den stores tid, er så godt som fuldstændig og middelalderens tysk, som det foreligger bl. a. i sangen om Nibelungerne (fra begyndelsen af det 13. århundrede) for en væsentlig del uforstaaeligt for sædvanlige nulevende tyskere; og endnu Luthers, ja selv Lessings sprog har for nutidens læsere et fremmedagtigt præg, der endogså undertiden kan medføre trang til en særlig forklaring.

For det danske sprogs vedkommende er forholdet i de væsentligste træk det samme. Vort nuværende rigsmål afviger både med hensyn til ordforråd og stil

allerede en del fra Holbergs sprog: navnlig anvender vi nu for det meste lidt mere hjemlige udtryk i steden for de talrige udenlandske ord, som findes hos Holberg, skönt han erklærer, „at man kand *exprimere* sig udi de fleeste *Materier* uden at forskrive fremmede *Gloser* fra andre Stæder“, og nu til dags er der ingen, der bruger latinske vendinger som f. eks.: „Jeg vil, at han skal bevise sig at have Forstand som et Menneske“ (i Erasmus Montanus) eller: „En Edelmand kom engang udi et Vertshuus; hvor, da hand havde spiset, og vilde gaa til Sengs, hang hand sin Guld-Kiæde, som hand plejede at bære om Halsen, paa Veggen i Herberget“ (i Jeppe paa hjærget).¹⁾ Går vi lidt længere tilbage i tiden, bliver afvigelserne endnu større. I Christiern Pedersens „Jertegns Postil“ (1515) hedder det f. eks.: „Vii læse at det (:) der) vor en bødel, som hedrede Jomfru maria met en Aue maria naar han gik fram for hendiss billede oc befol sig hende i wold. En dag som han bad til Jomfru marie da kom domerenss bwd at han komme skulle at henge en mand. Der han kom paa wegn (vejen) da wor der nogre hanss fiender, som sloge hannwm i hiel“. I Lucidarius, en folkebog fra det 14. århundrede, meddeles fadervor i følgende skikkelse: „Wor father, ther i hymærighæ

1) At ogsaa Holberg har lagt mærke til sprogets foranderlighed, fremgår bl. a. deraf, at han i Erasmus Montanus lader Jeppe sige: „Det veed jeg nok, men jeg meente, om I forstod den nye Latin, thi det Sprog forandres vel ogsaa, saa vel som det Siællandske. Thi i min Ungdom taledes man ikke saa her paa Bierget som nu; det som man nu kalder Laqvey, kaldte man da Dreng, det som man nu kalder Matrasse, kaldte man da Bislaaperske, en Frøken heedte da Statsmøe, en Musicant Spillemand, og en Sikketerer Skriver“.

ær, helliest ær tith naffn, thil kommæ tith righæ, tyn williæ skal wæræ saa paa jordhen som i hymmelen, Gÿff os i daw worth daulighæ brødh, Oc forlath oss woræ brothæ, sosom wi forlathæ them ther woss om moth brydhæ, Oc ledh woss ey i frestelsæ, Men frels wos aff alth onth, Amen“. En bestemmelse i ærkebiskop Absalons sjællandske kirkeret (1171) lyder: „Thet scal man oc witæ, at for hvær lønlic synd, ær man ær scrifthæt for, oc hauær han thær præst witnæ til, for æn han war sæctæth thær for; tha a han sacles at wæræ“. Jo længere man således går tilbage, gennem runestenslitteraturen til urnordisk, des mere fremmede og uforstaelige bliver de overleverede kilder for den, der ikke i den pagældende retning er i besiddelse af særlige sproghistoriske kundskaber.

At også noget lignende gælder specielt for vort s o n d e r j y s k e landsmal, vil ses af følgende — af hensyn til pladsen kun korte — sprogprøver, der alle tilhører vort snævrere hjemland, men derimod forskellige tider. I tyskeren A. H. Lackmanns optegnelser på angelbomal fra første halvdel af det 18. århundrede ser fadervor således ud: „Woer Faar, som er i e Himmel, dit Nauen wuer hellet, la dit Rieg komte wos, din Wille la schie her a e Juer, sadant som i e Himmel, wort dauwle Brüe gi wos e dauw, a vergi wos woer Schüld liesom wy vergi wor Schüldener, la wos int kom i Versüegels, men frey wos fra old und, for e Rieg er dit, a e Kraft a e Herrlehæd i Ewig-hæd. Ammen“. ¹⁾ I en afskrift af Haderslev byret,

¹⁾ Med hensyn til skrivemåden ma der huskes på, at det jo er en tysker, der har gjort optegnelsen.

som den blev stadfæstet af kong Kristian den fjerde den 15. maj 1639, findes der nogle senere tilføjelser, hvoraf her hidsættes følgende: „Den Toffte Claus Meseke aa boer, noor og wester fra Byting, stær aa Bysens Jord og renter iii Skilling lybsk huert Aar for tu Fagh, Østen gammel Kiercke og saa til then gammel Vegh thet hauer Godsche Tedinghuse og renter iii Skilling lybsk huert Aar i sin Daghe“. I en „Skrå for st. Knuds gilde i Flensborg“ fra sidste halvdel af 15. århundrede lyder § 41: „Af (om) nogher tagher so myghæt af ole (øl) ogh mad at han gyvær igen ælder gør noghær vbiquæmlighheit, bæther for thre mark“ og § 42: „Syver noghær a gildebænk, so at man mvghæ scriuæ øver hans hovæt thry kors a wægge, bæthær for nyy ørtygh pænning“. I Flensborg bylov fra omkring ved år 1300 handler § 27 „um muk a bro“ og ser således ud: „Hwo sum leggær sin muk a bro oc latær thet ei burt foræs innæn manæth, giald thre øræ penning til witæ“ (straf). Indskriften på Hedebystenen fra ca. år 996 lyder efter Wimmers læsning: „þorlfr réspi stén þannsi, hémþegi Swéns, æftir Erik félaga sinn, es warð dǫðr, þá drængjar sátu um Hédaby; en hann was styrimandr, drængr harða góðr. (Thorlv rejste sten denne, hjemfælle Svends, efter Erik, fælle sin, som blev død (døde), da „drenge“ (tapre mænd) sad om (belejrede) Hedeby; men han var styresmand (skibsfører), en dreng (helt) såre god). Og endelig har vi indskriften på det berømte guldhorn fra Gallehus, der antages at stamme fra tiden mellem ca. 400 og 650 e. Kr.: „ek hlewagastir holtinǵar horna tawido“ (jeg lægæst „holtinǵen“ (o: fra Holt eller Holtes

sön) hornet gjorde). For dog også at se, hvorledes et enkelt ord kan forandres i tidernes løb, vil vi fremdrage ordet „ulv“, der for vort måls vedkommende har flere former at opvise:

urnordisk: *wulafar*

noget senere: *wulafar*

oldnordisk: *úlfr*

ældre dansk: *ulf*

sonderjysk: *ul*

Betragter vi dernæst de sproglige forskelligheder med hensyn til rummet, så vil vi i reglen finde de største spaltninger der, hvor samfærdselen enten på grund af beboernes lave kulturtrin eller som følge af særegne stedlige forhold er mindre udviklet.

De mest iøjnefaldende fremtoninger møder vi derfor igen hos de vilde. Som den af kulturen vel mindst gennemtrængte verdensdel frembyder således Afrika navnlig et billede af ægte babylonisk forvirring. Men også i Sydamerika gives der et uhyre stort antal sprog, der især i deres ordforråd afviger meget betydelig fra hverandre: i det indre af Brasilien f. eks. er adsplittelsen så overordentlig, at der langs med floder på næppe et halvt hundrede mil undertiden tales 7—8 fuldstændig forskellige tungemål. Af de oprindelige beboere på øen Tasmania ved det avstralske fastlands sydøstkyst var der for nogle artier siden hen ved 50 individer tilbage; men disse par mennesker talte ikke færre end fire dialekter, der selv for så ganske sædvanlige begreber som „öje“ og „hånd“ havde hver sin forskellige betegnelse. Og af de talrige

små melanesiske øer i det stille ocean skal enhver have sit, om end med de andre beslægtede, særegne målføre.

I det sidstnævnte tilfælde gör dog foruden den ringere åndelige udvikling også den stedlige afsondring sin indflydelse gældende. En sådan isolering kan nemlig endogså hos mere kultiverede folkeslag have en ikke ubetydelig spaltning til følge. På de talrige græske øer f. eks. findes en mængde fra hinanden afvigende dialekter, hvis karakteristiske ejendommeligheder for en del kan forfølges tilbage til oldtiden, og selv på de langt fra så talrige frisiske øer i Vesterhavet tales der flere idiommer, hvori der endogså haves forskellige udtryk for et så almindeligt begreb som „fader“. En tilsvarende sproglig afsondring findes desuden som oftest hos bjærgboerne. Således har den russiske general baron Uslar ved sine etnografiske og lingvistiske undersøgelser nede i det nordlige Kavkasus fundet i det mindste en halv snes aldeles forskellige sprog, og de henved 800,000 basker i Pyrenæerne siges at tale ikke færre end otte dialekter, der afviger lige saa meget fra hverandre som fransk f. eks. fra engelsk.

Hvor der inden for civilisationens område ikke er den slags særlig isolerende forhold til stede, er der imod den sproglige spaltning i reglen ikke så påfaldende; men større eller mindre dialektforskelligheder er der overalt, og måske flere, end manganen tænker.

Holder vi os blot til Europa, så finder vi f. eks., at det russiske tungemål deles i flere grupper,

hvoraf bl. a. det såkaldte lillerussiske mål igen spaltes i tre med hver et betydeligt antal forgreninger. Ligeledes har fransk, italiensk o. s. v. flere eller færre til dels ikke ganske ubetydelig fra hverandre afvigende dialekter at opvise. Særdeles vidtgående er spaltningen dog i det tyske sprog. Dette deler sig som bekendt først i plattysk og höjtysk. Hvor forskellige disse må være fra hinanden, har jeg egentlig først fået en anelse om, da jeg i sin tid nede i Leipzig adskillige gange måtte opleve, at saksiske studenter, der hørte os nordslesvigere tale dansk med hverandre, i virkeligheden troede, at vi talte plattysk, ihvorvel de erklærede ikke at have forstået et eneste ord af det, vi sagde. Det höjtyske talesprog spalter sig atter i mellemtyisk og sydtysk, det sydtyske dernæst i alemannisk, svabisk og bajersk, af hvilke så atter f. eks. det sidstnævnte tales forskellig i Bavern, Østerrig, Salzburg, Tyrol o. s. v. Ved på lignende måde at følge de øvrige større og mindre grene med deres forskellige kviste og skud vil man komme til et overordentlig stort antal dialekter, der atter har hver sine mere eller mindre betydelige afskygninger.

Også inden for det danske tungemåls område er der jo visse dialektforskelligheder til stede, om end disse navnlig i betragtning af den både naturlige og unaturlige deling af landet er forholdsvis ikke så overmåde store. Man adskiller her tre større grupper: bornholmsk, de øvrige ømal og jysk (f. eks. bornh.: *komma*, ømaal: *komme*, jysk: *komm*). Deraf kan jysk igen deles i nørrejysk og sønderjysk (f. eks. nørrej.: *baan*, sønderj.: *barn* for rigsmålets „barn“). I

sønderjysk atter kan skelnes på den ene side mellem nordslesvigsk og mellemslesvigsk (f. eks. nordsl.: *peven*, mellemsl.: *pefen* for rigsmålets „peben“), og på den anden side mellem vestslesvigsk og østslesvigsk (f. eks. vestsl.: *dråk*, østsl.: *drak*). I Østslesvig er igen bygdemålet på Als f. eks. forskelligt fra det i Sundeved (jf. alsisk *skie* med sundevedsk *ske*). I det østlige Sundeved taler man atter en lille smule anderledes end i det vestlige (jf. østsundev. *brö å gröer å sö'e flö'e* med vestsundev. *brø å groer å so'e flo'e* for rigsmålets „brød og grød og sød flode“) o. s. v.

Foruden de omtalte mere almindelige sproglige forskelligheder gives der et stort antal andre, som står i forbindelse med særlige badesociale og personlige forhold. Af de sociale forhold kan derved både de forskellige samfundslag og beskæftigelser, af de personlige både de fremtrædende legemlige og andelige ejendommeligheder komme i betragtning.

Det er her med sproget for en del som med klæde- dragten. Dette gælder navnlig med hensyn til stil- lingen i samfundet, hvor der for begges vedkommende ikke alene er en kendelig forskel til stede, men endogså undertiden kan indtræde en veksel- virkning.

Overalt, hvor der er højere og lavere samfundslag, føres der i hine et andet sprog end i disse, og det for det meste uden hensyn til den del af landet, hvor de pågældende er opvoksede og hører hjemme. Selv i store byer, hvor den gensidige påvirkning plejer at være større end ude i provinserne, træffer man i den henseende en gennemgående forskel. I Tyskland

f. eks. findes overalt i de mindre dannede kredse bl. a. den navnlig som berlinsk ejendommelighed bekendte forveksling af *mir* og *nich*. Når en kone, som det skete for retten i Berlin forleden, på dommerens ytring: „Beleidigt haben Sie den herrn auch, wo Sie ihn trafen“, kan svare: „Jott soll mir strafen! Nee, wissen Se, dazu bin ick ville zu sehr jebildt“, så er disse par ord jo bevis nok for netop det modsatte af, hvad hun tror om sig selv. I Hamborg har jeg iagttaget den mærkelighed, at folk af de bredere lag, formodentlig i følelsen af deres grammatikalske usikkerhed, udelader den mellem en præposition og et substantiv hjemmehørende bestemte artikel og altså i stedet for „in der küche“, „auf die strasse“ o. l. siger *in küche, auf strasse* o. s. v. I London og andre store engelske byer er det i følge professor Jespersen et næsten almindeligt, vistnok på dovenskab beroende træk hos de lavere klasser at snøve, og den engelske fonetiker Sweet beretter, at simple londonere på grund af deres vane altid at tale med et hånligt grin f. eks. udtaler *no* (nej) som *nau*. På lignende måde vil man i København kunne støde på talrige ord og former, der kun hører hjemme i de lavere sfærer, som *durkdreven, gefærlig, varfe* (kaste), *ongefær, hannen* (håndlen), *rinnever, sjorte, vorres, hanses* (hans) o. s. v.

Som i korthed antydnet, kan man imidlertid også blive vidne til mærkelige vekselvirkninger mellem de forskellige lag i folket. Det kan ske, at simple folk optager ord og udtaleformer, der oprindeligt hørte hjemme i de finere kredse, men at de så „ved at pynte sig med dem på en måde, der kommer til at

skurre i de højere stænders øre, let kan bringe disse til med flid at undgå dem som affekterte. For ikke så mange år siden var „hvordan“ som adverbium simpelt og „hvorledes“ fint; nu har kommis'er og gennem dem mange simple folk optaget „Hvorledes befinder De Dem?“ og har derved ført til den reaktion, at mange dannede folk skyer ordet og hjælper sig med „Hvordan går det?“, „Hvordan har De det?“ Ligesom det kan gå på denne måde med ordvalget, således også i nogle tilfælde med udtalen; det er opvarterelegance at sige „hvor meget“ (med *g*) eller at udtale *v* i „blevet“, og det er derfor meget muligt, at denne overdrevne sirlighed hjælper ikke så lidt til at gøre formerne *majed* og *bleed* til de herskende i de dannede klasser“ (Jespersen). Det er altså lignende tilfælde, som når f. eks. de bedre borgere i en mindre købstad undertiden kan trykke sig ved at gå ud med silkehat på, fordi denne hovedbedækning er bleven almindelig mode blandt mursvendene.

Noget mindre udsatte for en sådan vekselvirkning synes de sproglige afvigelser at være, der enten med hensyn til udtalen eller til ordvalget knytter sig til de forskellige b e s k æ f t i g e l s e r.

U d t a l e n kan ligefrem påvirkes af den luft, man under sin daglige bestilling er omgivet af. Sølivet medfører en anden udvikling af taleorganerne end landlivet, stuelivet atter en anden end friluftslivet. Man sammenligne f. eks. en skibsførers kommando med en landofficers eller en avlsforvalters ordre med en kon-torchefs. Livet inden døre medfører sagte talen, og „jo mere raffineret stuelivet er, med tæpper på gulve

og portierer for dørene, des mere afdæmpet bliver også sproget“ (Jespersen). Men navnlig er selve beskæftigelsen af indflydelse: en præst taler i reglen med større eller mindre salvelse, en skolelærer omstændelig og med pedantisk eftertryk på de enkelte stavelser, en avktionator med højere, en sygeplejerske med lavere stemme o. s. v. Overfor den daglige tale står foredragssproget, hvis almindelige kendemærke er en større tydelighed, der jo kræves af den simple grund, som Højsgård udtrykker sig, at man ikke kan spørge en præst på sin prædikestol og sige: „hvad sa fa'r?“ Men selv inden for dettes område gives der forskellige afskygninger: det lyder anderledes fra den akademiske lærestol end fra den politiske talerstol og atter anderledes fra prædikestolen; ja der påstås endogså, at den protestantiske gejstlige taler på en anden måde end den katolske.

Ligeledes har de fleste beskæftigelser for en del deres eget ordforråd, og da navnlig et større eller mindre antal fagudtryk. Når f. eks. et par læger samtaler om „akut osteomyelitis, dens ætiologi og terapi“ eller et par matematikere om „dobbeltpæriodiske funktioners fremstilling ved tetafunktionernes logaritmiske differentialkvotient“, så vil dette lyde som gammelt ægyptisk i udenforståendes øren. Det er dog ikke studerede menneskers sysler alene, der påtrykker sproget deres mærke i den henseende; flere eller færre tilsvarende eksempler vilde let kunne hentes fra de fleste erhvervsgrene. Lad os nøjes med et par som „døjling“ og „forestængesalingshorn“, det ene fra landmands-, det andet fra sømands-sproget. Det er

næppe antageligt, at mange medicinske eller matematiske professorer vil vide, hvad en „døjling“ er, eller at de vil blive så ret meget klogere ved at høre den forklaring, jeg har fået af en sønderjysk bonde: „en nowl' ved e næst te å støj' e fel.“ Og hvad det andet ord angår, da er det aldeles beføjet, når Holger Drachmann i julefortællingen „Skib i kirke“ bemærker, at da præsten talte til fiskerne om det bagbords forestængesalingshorn, lød dette lige saa forunderligt i de gode folks øren, som det vilde have lydt i præstens, om fiskerne pludselig havde talt hebræisk.

Hånd i hånd med de sociale forhold fremtræder de personlige ejendommeligheder som bærere af flere eller færre forgreninger.

Blandt andet er dette f. eks. tilfældet med den på k ö n n e t beroende modsætning.

Denne modsætning kan selv under ellers normale forhold gøre sig gældende på flere måder. Den franske fonetiker Paul Passy fortæller, at mange damer i Paris har den vane at småle under samtalen, og at de som følge deraf udtaler *a* henad *æ* og åbent *o* med tilnærmelse til *ö*, altså *patte* (pote) og *comme* (ligesom) næsten som *pæt* og *köm*, medens de mindre småleende mænd har den mere almindelige udtale *pat* og *kåm*. I Norge anses i følge Axel Kock den danske form af et ord undertiden for finere end den oprindelige norske, hvorfor damerne som oftest anvender hin, medens mændene holder sig til denne. I mecklenborgske byer er det ganske almindeligt, at herrernes samtale føres på plattysk, hvorimod damerne helst, eller snarere kun, taler højtysk. Vi behøver imidlertid ikke at gå så

langt som til Paris, Kristiania eller Rostock for at finde mændenes omgangssprog anderledes farvet end kvindernes. Vi har i dansk en hel del forsikrende kraftudtryk, der ligesom tobak og brændevin må regnes til mændenes særlige brugsartikler; i det øjeblik en kvinde f. eks. sætter en trumf på, fornægter hun en del af sin kvindelige natur som sådan. På den anden side har kvinderne privilegium på alt, hvad der hører til konfektionens og modepyntens område, også i sproglig henseende. Når en dame f. eks. fortæller, at hendes veninde „har fået en dejlig kjole af mørkeblå sjangsjang-silke, der imidlertid er alt for overlæstet med plisseer, festonger og agramaner, og at den samme venindes gammeldags koffyre og temmelig forkrøllede tisjy jo dog egentlig stikker hæsliq af mod hendes fine sjenilje-tørklæde“, så er det meddelelser, som ikke uden videre forstås af så ret mange andre sædvanlige dødelige end netop kvinderne.¹⁾

Men det kan forekomme, at forholdene er mindre naturlige end de omtalte, og at afvigelserne derved bliver end mere påfaldende. Dette var f. eks. i sin tid tilfældet på de karaibiske øer. Disse øer beboedes tidligere af aravakiske stammer; men for århundreder siden erobrede de af galibi-krigere, der dræbte den indfødte mandlige befolkning, hvorimod de skånede kvinderne og tog dem til koner. Disse aravakiske

¹⁾ En undtagelse danner foruden konfektions-kommis'erne visse avisreferenter; jf. f. eks. følgende af et referat fra et væddeløb: „En stor succes havde Fru X., der var iført marineblå voiles robe med benrefarvede entre-deux, dertil maisfarvet toque Fru Y bleu électrique tailormade, hvid atlaskes vest, blå toque Fru Z. mauve taffetas, sløret med bleu voile.“

kvinder bibeholdt nu i det væsentligste deres gamle sprog, ligesom deres galibiske mænd også bibeholdt deres. Men det mærkelige var, at denne sproglige ulighed forplantedes fra slægt til slægt, idet døtrene væsentlig antog deres modres, sønnerne deres fædres tungemål. Lignende tilstande skal endnu findes hos enkelte karaibiske stammer i det nordlige Sydamerika. Men for øvrigt behøver vi heller ikke her at hente eksemplerne langvejs fra; her hjemme hos os i Nord-slesvig finder vi nemlig undertiden en ligeledes på mindre naturlige forhold baseret, til kønsmodsætningen knyttet overordentlig forskel navnlig blandt børnene. Da nemlig embedsmændenes og andre „fine“ folks omgangssprog er højtysk, så indtager dette i visse folks øjne et højere stade end dansk og da navnlig end sønderjysk, og der gives derfor familier, hvor de mere for finhed og fornemhed sværmende småpiger kun taler tysk, medens deres lidt mindre forfinede brødre i reglen giver det djærvere sønderjyske landsmål fortrinet.¹⁾

Ved siden af den omtalte legemlige forskel gör også den enkeltes åndelige beskaaffenhed, både det vanlige sindelag og den øjeblikkelige stemning sig gældende.

Dette er navnlig tilfældet med hensyn til udtalen. Den livlige eller ivrige taler betydelig hurtigere end den slove eller nedslæde. Den rasende stammer og

¹⁾ Jf. desuden Anker Jensen i „Dania“, bind VII, hefte 2: „I sommeren 1897 besøgte jeg Valsbøl og var så heldig at træffe hele den voksne befolkning i kroen (det var søndagften). I den ene stue sad mændene og talte udelukkende dansk, i stuen ved siden af sad det svage køn og slog en kaffesladder af på plattysk.“

hakker i ordene, medens den glades tale er let og flydende. Jeg kender en mand, der på grund af en talefejl stammer til daglig brug; men så snart han bliver begejstret, er det en fornøjelse at høre, hvor flydende han taler. „Det friske, opvakte menneskes livslyst giver sig udslag i høje og vekslende toner, den dorske, lige-gyldige taler med dybere, ensformig stemme. Hvis jeg på spørgsmålet „Hvordan har De det?“ svarer „jo tak“ med høj stigende tone, vil det sige det samme som „tak, udmærket“; siger jeg derimod „jo tak“ langsomt med dybt synkende tone, så mindes man om, at det rimer på „ak!“; det bliver i betydningen lig med det „Jeg klager ikke“, som i virkeligheden er en beklagelse.“ (Jespersen) Den livlig interesserede viser sin opmærksomhed over for en beretning ved nu og da at ytre et rent og tydeligt *no* eller *så*, hvorimod den sløje og ligegyldige — hvis overhovedet — giver sin nærværelse til kende ved en af de svage og mindre bestemte lyd, som i reglen betegnes med *hm*, og hvor hin svarer *nej* eller *nu*, lader denne det blive ved et gryntende *nö*. Den forbitrede, der bander, vil udtale ordene „Jesus Kristus“ med lige så tydeligt *e* som præsten i kirken, men den beklagende, der slår hænderne sammen af medynk, vil sikkert sige „Jøsses Krøstes!“

Men også ordvalget er afhængigt af sindelag og stemning. Hvad der efter den sindiges mening er *smukt*, kan efter den sværmeriskes ordbog hedde *henrivende*, *himme'sk*, *guddommeligt*. Det samme tidsrum, der af den oprømte, som har moret sig, kaldes *et par minutter*, vil af den fortrædelige, som har kedet sig,

kunne få navn af *en evighed*. „Vil De være så venlig frøken“, hedder i et overdreven høfligt menneskes oversættelse: „Vil frøkenen være så elskværdig“, og er den talende en tysker, vil det næppe gå af uden „gnädiges fräulein“. Magelige eller skødesløse folk er tilbøjelige til uden videre overlæg at optage fremmede ord, de har hørt, som når f. eks. enkelte dansktalende nordslesvigere kalder en „bajersk pølse“ en *bierost* (tysk: bierwurst o: olpølse) eller i steden for „de für itt' te nowar“ eller „de er ingen gawn te“ opvarter med: „de hær ingen svæk“ (tysk: zweck o: formål). Tarvelige men indbildske mennesker mener som oftest at hæve sig ganske overordentlig over den „ordinære plebs“ ved at indflette fremmede udtryk i talen: en madmoder med fine fornemmelser, der er bleven „indigneret“ over sin tjenestepiges opførsel, vil over for sin mand måske ytre, at „pigen er en skiden og ufor-skammet tøs“, men til pigen selv vil hun vistnok, knejsende med nakken, sige: „De er en malproper og impertinent person.“

Ringeagtelse af det hjemlige, overvurdering af det fremmede, magttilbedelse, vigtigmageri og forfængelighed kan endogså for enkeltes vedkommende føre til et fuldkomment sprogskifte. Fra midten af det 17. århundrede var fransk i de fleste europæiske lande gennem lange tider de fornemmes sprog, de virkeliges så vel som de indbildtes. Dette var navnlig tilfældet i Tyskland, hvor selv „schuster und schneider, kinder und gesinde“, som Thomasius siger, på mange steder lagde sig efter at tale fransk, så at Laurenberg så sig foranlediget til at udbryde:

„Sölk Schipbrok hed de dütsche Sprak erleden,
de Frantzösche hed ehr de Näse afsnäden.“

I Danmark, hvor fransken spillede en ringere rolle, var det til gengæld det højtyiske sprog, der fik indpas, ikke alene ved hoffet og blandt adelen, men også ved hæren og blandt mange af borgerstanden. Og navnlig vort snævrere hjemlands historie er jo i stand til at yde et væsentligt bidrag til dette kapitel. Hvor mangen en indfødt slesviger, ved hvis vugge der blot lød danske toner, og som under sin opvækst kun hørte dansk af sine forældre, har senere enten overhovedet eller ved lejlighed ment at burde fornægte sit modersmal. Når dertil kommer, at de pågældendes sproglige evner som oftest kun dårlig svarer til viljen, så er der jo derved åbnet en righoldig kilde til yderligere afskygninger. Man har imidlertid også eksempler på, at der enten på grund af en vagnende trang til selvstændighed eller som følge af særlige stemninger (fortrolighed, overraskelse, angst eller vrede) kan finde et ofte ret morsomt tilbageslag sted. I det hele taget kan man her blive vidne til mærkelige modsætninger: jeg kender en dansksindet mand, som kun taler tysk, når han lejlighedsvis er beruset, og vitterligt er det jo, at når en tysker bliver sulten, kan han nok sige smørrebrød.

Vi har hermed betragtet en del af de mest iøjnefaldende grupper af sproglige forskelligheder. Vi kunde ga videre ved at undersøge de enkelte forhold så at sige med forstørrelsesglas, og vi vilde da komme til det resultat, at ligesom aldrig to ansigter ligner hinanden fuldstændig, og aldrig to blade på selvsamme

plante er fuldkommen ens, heller aldrig to nok så beslægtede menneskers sprog er nøjagtig det samme, og at ligesom vi selv og hele naturen forandres fra time til time, er også den enkeltes sprog underkastet en fortsat forandring.

Medens altså den straks i begyndelsen omtalte synsmåde fører til enhed, er udbyttet af den derefter nærmere betragtede anden en næsten uendelig broget mangfoldighed.

For nu både almindelig og navnlig for vort særlige landsmåls vedkommende atter at finde en smule tilrette i denne mangfoldighed er det nødvendigt at fremsøge nogle af de samvirkende årsager til fænomenerne. Det er derfor min hensigt i dette og et par af de følgende hefter at ledsage „Sønderjyske Aarbøger"s læsere gennem en del af hin rige, for uvante øjne ret vildsomme sprogflor og derved at påpege enkelte af de vigtigste faktorer, der hidfører sproglige ændringer. For inidlertid muligt at afvende faren for selv at gå vild i den store labyrint, har jeg tænkt at slå ind på den vej, som den kyndige svenske lingvist Axel Kock har betrådt i sine populært-videnskabelige forelæsninger „om språkets förändring"; dog agter jeg ikke at holde mig strængt til hans fodspor, men kun i almindelighed at følge den anviste retning: det vil nemlig for os være mere formålstjenligt at gøre en afstikker hist og at skyde en genvej her for at søge at medtage hjemlige, navnlig da sønderjyske, blomster og skud, som den nævnte forfatter af hensyn til sine hovedsagelig svensktalende læsere selvfølgelig ikke har skænket sin opmærksomhed.

Den omtalte retning kan antydes på følgende måde: vi betragter ændringer af

1. sprog som helheder I.
2. sprogdele, nemlig:
 1. ordforrådet II.
 2. enkelte ord, og da:
 1. betydningen III.
 2. formen, nemlig:
 1. analogidannelser IV.
 2. udtalelettelser (spontane og kombi-
natoriske) V.

Som det ses, vil vi altså i det væsentligste gå fra de større til de mindre enheder.

I.

En sproglig ændring kan enten være følgen af en ekstern årsag, d. v. s. af et andet tungemåls indvirkning, eller den kan have sin grund i interne, hjemlige forhold. Når vi f. eks. i ordet *prædike* har fået en betegnelse for handlingen „at forkynde religionslærdomme ved gudstjenesten“, så beror denne sproglige berigelse på en ekstern årsag: kristendommens indførelse over Rom og den dermed forbundne overdragelse af det latinske *prædicare* (forkynde); men når dette ord trindt omkring har antaget forskellige former, som fransk: *prêcher*, engelsk: *preach*, tysk: *predigen*, svensk: *predika*, dansk rigsmål: *prædike* eller *præke*, sønderjysk: *prerk*, så må disse forandringer føres tilbage til interne, d. e. inden for hvert af de pågældende sprogområder liggende årsager.

Hvad nu først den fremmede indflydelse angår, da finder den sted overalt, hvor to sprog kommer i nærmere berøring med hinanden. Den kan enten være ensidig eller, hvad der hyppigst er tilfældet, gensidig. Men navnlig kan den være forskellig med hensyn til virkningens udstrækning: den kan indskrænke sig til, at det ene af sprogene kun afgiver enkelte ord til det andet; men den kan også udbrede sig over hele det pågældende mål eller dog så betydelige dele deraf, at der ligefrem voldes en fuldkommen omvæltning.

Det er sådanne indgribende sproglige forandringer, der i det nærværende afsnit skal gøres til genstand for nærmere betragtning.

Vi begynder med den mest radikale af alle forandringer: sprogs fuldstændige tilintetgørelse.

Allerede fra oldtiden har vi et antal eksempler på, hvorledes et sprog kan tilintetgøre et andet, og i første række tør vi nævne den indflydelse, oldtidens to mest fremtrædende kultursprog, græsk og latin, har udøvet.

Over tusende år før vor nuværende tidsregning begyndte grækerne allerede at udbrede sig, men navnlig i det 8. og 7. århundrede f. Kr. anlagdes der græske kolonier på alle Middell- og Sortehavets kyster, og det i en sådan mængde, at deres antal f. eks. i Solons tid beløb sig til henved halvtredje hundrede. Overalt formåede de græske nybyggere ikke alene at bevare men også at udbrede deres kultur og sprog blandt de folk, i hvis midte de bosatte sig, så at flere af disse efterhånden opgav deres oprindelige mål og antog det

græske. Især vides dette om japygerne på Italiens sydøstlige halvø, Apulien, hvis sprog skal have været beslægtet med det illyriske, samt om de paa Sicilien boende sikulere og sikanere, der alle med tiden blev helt helleniserede. Men selv efter at Grækenlands stortid var omme, vedblev det græske sprog i århundreder at gøre sig gældende: det blev ikke alene det almindelige bogsprog i Lilleasien, Syrien og Ægypten, men fortrængte desuden på flere steder det tidligere talesprog. Således f. eks. hos galaterne, en keltisk stamme, der efter et forgæves angreb på selve Grækenland gik over til Lilleasien, hvor de længe drog plyndrende omkring, indtil de endelig i året 235 f. Kr., besejrede af kongerne af Bithynien og Pergamon, fik anvist det efter dem derpå opkaldte Galatien som bopæl; de tabte her hurtig deres nationalitet ved at antage græske sæder og det græske sprog, hvorfor de af romerne kaldtes gallo-grækere.

Men navnlig er de sprogforhold oplysende, som fremkaldtes ved det verdenserobrende Roms kolonisation af store dele af Evropa. Fra et lille landskab i Mellemitalien, ikke så stort som det dansktalende Nord-slesvig, bredte det latinske sprog sig med romernes herredømme først imod syd og nord over hele den apenninske halvø, hvor som følge deraf de øvrige sprog, som etruskisk (tuskisk), oskisk, umbrisk, volskisk o. s. v., efterhånden uddøde. Derefter strakte det sig navnlig mod vest til det nuværende Frankrig og Spanien. Det førstnævnte land beboedes ved Cæsars erobring hovedsagelig af en keltisk folkestamme, gallerne, og antallet af de ved kolonisationen

indflyttede romere var ikke ret stort i forhold til Galliens keltisktalende befolkning; men denne gav ikke des mindre ualmindelig hurtig slip på sit mål, og således kommer det, at vore dages franskmænd, skönt for en god del et keltisk folk, dog taler et sprog, som direkte nedstammer fra det latinske. I Galliens naboland Spanien udvikledes de sproglige forhold i alt væsentligt på lignende måde. Her stødte romerne sammen med keltibererne; også disse antog latinen, og der er kun få træk i det nuværende spanske sprog, der med nogen sandsynlighed kan påvises som oprindelig iberiske.

At det imidlertid ikke var romernes sværd, men fornemmelig deres kultur, der indførte det latinske sprog i Gallien og Spanien, ses bedst af disse to landes senere historie.

Fem hundrede år efter romernes kolonisation erobredes Gallien af de germanske franker. Disse blev landets herrer og gav det deres navn, men ikke deres sprog. De nye erobrere stod i dannelse tilbage for de gamle indbyggere, og det var derfor nu sejerherrerne sprog, der blev besejret. Omtrent samtidig erobredes Spanien af vestgoterne, der imidlertid ligesom frankerne antog befolkningens romerske sprog og af deres oprindelige germanske mal kun bibeholdt enkelte betegnelser for de til deres ejendommelige stats- og krigsvæsen knyttede begreber. — Tre hundrede år derefter blev araberne (mavrerne) herrer i den største del af den pyrenæiske halvø; men uagtet deres lange regimente, ja i dette tilfælde endogså til trods for de fremmedes højere kultur, var dog heller ikke

disse erobrerers sprog i stand til at kue befolkningens tungemål: det forblev i alt væsentligt upåvirket og levede videre indtil den dag i dag, hvorimod hine indtrængte mavreres såkaldte mozarabiske dialekt efterhånden gik ganske til grunde.

Men også uden for Frankrig og Spanien træffer vi flere lignende tilfælde. Under folkevandringen indtog de finsk-uralske bulgarere landet ved den højre side af Nedredonau og gjorde sig den derværende slaviske befolkning underdanig, men de tabte i tidens løb deres hele nationale præg og gik i den grad op i det folk, som de havde besejret, at kun deres navn blev tilbage. I det samme tidsafsnit gjorde vandalerne sig til herrer i det nordlige Afrika og longobarderne i det nordlige Italien, men de glemte efterhånden deres gamle germanske modersmål og antog de sprog, deres undersætter talte. Senere grundede nordboer det russiske rige, indtog England og erobrede en del af det nordlige Frankrig, men på alle disse steder eksisterer det nordiske mål ikke mere. Af den germanske stamme har altså både gotiske, tyske og nordiske folk gjort den samme erfaring.

Fra nyere tid har vi ligeledes ikke så få eksempler på sprogs fuldstændige uddøen.

Dette er navnlig tilfældet uden for Evropa, hvor jo netop i nyere tid de største kulturelle mod-sætninger mødes.

Den umiddelbare årsag kan her være den, at de pågældende folkeslag selv er gaaede til grunde. Således især i Nordamerika, af hvismange aldeles forsvundne indianerstammer jeg blot vil nævne mohikanerne

og natchez-indianerne som dem, der i henhold til Coopers „Den sidste mohikaner“ og Chateaubriands „Atala“ turde være de almindeligst bekendte. Fra Sydamerika beretter den berømte rejsende Alexander v. Humboldt om en tidligere ved Orinokofloden boende stamme, aturerne, at den eneste, der på hans tid endnu kunde tale deres sprog var en gammel — papegøje. Den oprindelige befolkning på øen Tasmania, hvis kolonisation begyndte i året 1803 med anlæggelsen af en forbryderkoloni, svandt i løbet af et par menneskealdre fuldstændig hen ved berøringen med de hvide; den sidste af stammen, Trucamini eller Lalla Rookh, døde 1876 i London.

Det forekommer imidlertid også, at mindre civiliserede folkeslag enten som følge af blanding eller blot ved berøring med hvide går over til disses sprog og således opgiver deres eget. Af den oprindelige befolkning på de kanariske øer, guancherne¹⁾, taltes der endnu for omtrent et århundrede siden et eget sprog, der imidlertid senere som følge af de indfødtes blanding med de indvandrede spaniere er blevet aldeles fortrængt af det spanske. På lignende måde er det gået i Meksiko, hvor der endnu lever efterkommere af landets oprindelige beboere, de fra spaniernes erobring af landet bekendte azteker, men hvor alt, hvad der udgjorde deres nationale ejendommelighed, og da navnlig deres sprog, ved en fortsat blanding med evropæisk blod nu er fuldkommen udsløttet. Men også ved den blotte ydre berøring kan et sprog fortrænges af et andet.

¹⁾ Almindeligst regnede til berberne, men i følge F. v. Löhner af germansk oprindelse (vandalere).

Således har en ikke ubetydelig del af indianerne i Amerika ladet deres tidligere sprog i stikken for at gå over til europæiske, og da navnlig engelsk i Nordamerika, spansk i Meksiko, samt spansk og portugisisk i Sydamerika. Negerne på Haïti har antaget det franske sprog o. s. v.

Men også i Evropa haves der flere eksempler på sprogs fortrængelse i nyere tid.

I England har navnlig det keltiske sprog måttet vige tilbage for det engelske. På halvøen Cornwall, der fra Storbritanniens sydvestlige hjørne skyder sig ud i Atlanterhavet, uddøde den ældgamle keltiske dialekt, det såkaldte corniske, henimod slutningen af forrige århundrede; der berettes således, at der i året 1791 kun levede en eneste person, der endnu var det gamle folkemål mægtig, medens det andetsteds hedder, at den sidste, der forstod og kunde tale det corniske mål, var en fiskers kone, Dolli Penfraeth, som døde allerede i 1768. På øen Man i det irske hav var tidligere en anden keltisk dialekt, det såkaldte manx, det almindelige sprog, men nu høres det sjældnere der, så dets sidste dage efter alt at dømme er talte. Desuden har et nordisk mål måttet rømme pladsen for den selvsamme mægtige nabo. På øerne nord for Skotland taltes der nemlig til ind i den nyere tid en norsk dialekt; således på Shetlandsøerne endnu henved slutningen af det 18. århundrede. Men denne er nu gaet til grunde; dog fandt en færøisk sprogforsker, J. Jakobsen, i 1894 nogle folk der på øerne, som endnu kunde anføre hele sætninger af det tidligere folkemål.¹⁾

¹⁾ Jf. Sj. arb. 1898, side 161.

I det nordlige Tyskland er forskellige slaviske stammer i sproglig henseende uddøde, kvalte af tyskerne. Blandt andet er dette tilfældet med venderne, der hos os jo er mest bekendte fra danskernes korstog mod dem i Valdemarernes dage. Deres sprog har efterladt sig tydelige spor i et meget stort antal stedsnavne, som Rostock, Güstrow, Stettin, Köslin o. s. v., men selve sproget eksisterer ikke mere: den sidste kvinde, som på Rügen talte vendisk, døde i året 1404; længst holdt målet sig ude på Jabel-heden ved Güstrow i Mecklenborg, hvor der endnu i det 16. århundrede var vendisktalende landsbyer. Desuden kan nævnes det polabiske, der var beslægtet med de vestpolske dialekter og endnu i forrige århundrede taltes ved Nedreelben, men nu også er forstummet. Og endelig det gamle pröjsiske sprog, et søstersprog til lettisk og litavisk, altså aldeles forskelligt fra tysk; det taltes i tidligere tid mellem Weichsels og Memels munding, altså i Ostpröjsens nordlige del, men uddøde vistnok i løbet af det 17. århundrede.

I sprogenes kamp for tilværelsen er det dog langt fra altid, at et af de kæmpende sprog bukker fuldkomment under: de kan enten, væsentlig hævde hver sin ejendommelighed, holde sig jævnsides eller ved begge at slippe en del af den oprindelige karakter så at sige gå op i hinanden. I det sidstnævnte tilfælde har vi den næstmest indgribende forandring: sprogblanding.

I ældre tider er der opstået flere sådanne blandingssprog både i Asien og Evropa.

Af de asiatiske vil jeg nævne det ældgamle literatursprog på Sundaoen Java, det såkaldte kavi,

der siges hovedsagelig at bestå af sanskritord med særlig malajisk (javanesiske) böjning. Det har aldrig været folkeprog, men tjente kun til at gøre de mere civiliserede indieres gudesagn og religiøse lærdomme tilgængelige for javanenserne. Endvidere det singhalesiske sprog på Ceylon, det såkaldte elu, der skal indeholde en overordentlig stor del ariske ord, hvori- mod dets grammatikalske bygning har en tydelig ikke-jafetisk (formentlig dravidisk) karakter. Der findes indskrifter i dette sprog, der er henved 2000 år gamle; for tiden tales det af over halvanden million af Ceylons beboere. Mærkeligst er dog det middelalderlige persiske sprog, pehlevi eller pahlavi kaldet. der taltes i Iran på sassanidernes tid (fra 3. til 7. århundrede) og siges at have været en blanding af semitiske (aramæiske) og jafetiske (iraniske) elementer. Navnlig skriftsproget havde en overvejende semitisk karakter, idet stedordene, de almindeligste forholdsord og overhovedet de sædvanligste betegnelser stammede fra det aramæiske; udtalen derimod var rent jafetisk, idet man nemlig i stedet for de aramæiske ord og former udtalte enstydige persiske, og endnu skal parserpræsterne, når de læser de pehleviske skrifter højt, ikke udtale de pågældende ord, som de står på papiret, men betjene sig af persiske udtryk af samme betydning.

Blandt de europæiske blandingssprog af ældre oprindelse er uden for den germanske sprogstamme navnlig det albanesiske værd at lægge mærke til. Albaneserne menes at være det samme folk, som i oldtiden kaldtes illyrere og ligeledes boede på vest-

kysten af Balkanhalvøen; men deres oprindelige sprog er i tidernes løb ved berøring med andre folk, navnlig romere, slaver, tyrker og grækere blevet i høj grad blandet og omformet. Af de 5140 ord, som Gustav Meyers etymologiske ordbog over det albanesiske tunge-mål indeholder, anses 1420 for at være af romansk, 1180 af tyrkisk, 840 af nygræsk og 540 af slavisk oprindelse, medens kun henved 400 ord har kunnet eftervises som ældgamle albanesiske — resten, omkring ved 700 ord, er af usikker oprindelse. Skulde Meyer desuden have ret i sin påstand om, at det albanesiske også har optaget enkelte böjningsendelser fra latin, så vilde jo derved dets grundtræk som blandingssprog være endnu mere fremtrædende. For os nordboere har det interesse, at det albanesiske ligesom de nordiske sprog — men selvfølgelig uden forbindelse med disse — besidder en egen lideformsdannelse og sætter det bestemte kendeord bag ved navneordet.

Går vi over til den germanske sprogklasse, så finder vi der et endnu interessantere eksempel på sprogblending, nemlig det engelske sprog.

Da anglerne og sakserne i det femte århundrede erobrede England og undertvang den derværende keltiske befolkning, var det ved den tidligere romerske kolonisering indførte latinske sprog endnu ikke forstummet. Fra denne kilde optog erobrernes germanske sprog en del ord, og også af kelterne lånte det nogle, om end kun få elementer. Af større indflydelse blev derimod det nordiske oldsprog, særlig i den form, som det havde i Danmark. Danske vikinger indtog for godt et årtusende siden en stor del af landet, og ved

at de smeltede sammen med de indfødte opstod et dansk-engelsk blandingssprog. Ad denne vej er talrige nordiske ord trængte ind i den oldengelske litteratur, og adskillige lever endnu i det moderne sprog. I oldengelsk findes f. eks. så let genkendelige nordiske indvandrere som *sol*, *huscarl*, *threll*, *stor* i betydning af „vældig“ o. s. v., og i nutidens engelsk havøs der af nordiske lån endnu ord af så ulige betydning som *earl* (jarl) og *nithing* (stakkel, vort: nidding) samt endvidere f. eks. *ill* (ond, syg, vort: ilde) og stedordet *they* — *them* (vort: de — dem). Navnlig det sidstnævnte lån er et vidnesbyrd om, hvor stærk den nordiske indflydelse har været, eftersom ikke alene konkrete benævnelser, men også ligefrem formord er optagne. For os har vort oldsprogs indflydelse på engelsk jo særlig interesse: Den er „en insats från Norden till formandet af ett världsspråk och erinrar om den tid, då England och Danmark styrdes af samma konungar“ (Kock).

En langt mere indgribende forandring undergik sproget i England imidlertid under det oldfranskes påvirkning. Efter slaget ved Hastings 1066 kom landet så aldeles i de franske normanneres vold, at erobrernes tungemål truede med at fortrænge de besejredes; men senere arbejdede det angelsaksiske sig atter frem til at blive det almindelige sprog, dog ikke uden først at have måttet optage uhyre masser af franske elementer. Takket være denne kamp har det nuværende engelske sprog sine mange parallel-ord med væsentlig samme betydning, som *wood* og *forest* (skov), *cliff* og *rock* (klippe), *luck* og *fortune* (lykke) *begin* og *commence* (begynde) o. s. v., der gör det så rigt på

begrebsafskygninger og skikket til stilistisk afveksling. Men iøvrigt er det interessant at se, hvorledes det blandede sprogods fordeles sig. Da det var landets herskende og ledende klasser, der talte det indførte mål, har dette især sat sit stempel på de til hof- og statslivet hørende sprogområder; herom vidner bl. a.: *prince* (fyrste), *duke* (hertug), *count* (greve) samt *parliament* (parlament, ting), *justice* (ret), *court* (domstol) o. s. v. Derimod har sproget i de fleste tilfælde bibeholdt de gamle germanske betegnelser for de til naturen, familieforhold og menneskets daglige omgivelser samt agerbrug og søfart knyttede begreber, f. eks. *sun* (sol, jf. tysk: sonne), *moon* (måne), *earth* (jord, jf. tysk: erde), *water* (vand, jf. plattysk: waater), *stone* (sten), endvidere: *father* (fader), *mother* (moder), *brother* (broder), *sister* (søster) og: *hand* (hånd), *foot* (fod), *finger* (finger), *toe* (tå), *hat* (hat), *skirt* (skørt), *shoe* (sko) samt: *plough* (plov), *harrow* (harve), *furrow* (fure) og endelig et *ship* (skib) med dets *masts* og *sails* og en *boat* (båd) med dens *oars* (årer) og *keel* (køl). Man begriber nu, hvorfor friherren (*baron*), hans herresæde (*mansion*) og hans tjenere (*servants*) er franskdøbte, hvorimod bonden, (*boor*, jf. tysk: bauer), hans hus (*house*) og hans karl (*churl*) har germanske navne. Det er et kulturhistorisk fingerpeg i samme retning, som når benævnelser på flere dyr i levende live er indfødte, f. eks. *ox* (okse), *cow* (ko), *calf* (kalv) *sheep* (får, jf. tysk: schaf), *deer* (rådyr), medens der bruges normanniske benævnelser på samme dyrs kød som spise, nemlig: *beef* (oksekød), *veal* (kalvekød), *mutton* (fårekød), *venison* (dyrekød), idet de normanniske herrer ikke så meget tog sig af dyrenes

røgt på mark og i sti, som de satte pris på et velberedt måltid — eller når træet (*tree*), dets rod (*root*), dets bark (*bark*) dets blade (*leaves*, jf. vort: løv) har germanske, dets blomster og frugt derimod i det mindste kan have romanske navne (*flower* og *fruit*), da det jo var den fattige sakser, der passede planten, hvorefter dens blomster og frugter kom ind på erobrernes taffel.

Også fra nyere tid har vi både i fjærne og nærmere egne eksempler på sprogblending.

Uden for Evropa er denne i reglen opstået ved evropæiske købmænds eller kolonisters nære berøring med mindre civiliserede folkeslag.

Blandt andet er dette tilfældet på øen Ceylon hvor der ved siden af det ovenfor omtalte ældre singhalesiske blandingssprog elu i løbet af de senere århundreder har dannet sig et nyt ved de asiatiske beboeres samkvem og blanding med evropæiske nybyggere. Fra begyndelsen af det 16. århundrede af tog nemlig mange portugisere bopæl på øen og blandede deres romanske sprog med de indfødtes; og det således fremståede nye mål fik senere under hollændernes herredømme, der varede fra midten af det 17. til slutningen af det 18. århundrede, desuden et stort antal hollandske tilsætninger. Dette blandingssprog tales for tiden af omkring ved 50,000 mennesker på Ceylon og anvendes også til dels på det over for liggende fastland.

Et andet karakteristisk eksempel på nyere tids sprogblending findes i Guyana i det nordøstlige Sydamerika, hvor mindst 100,000 mennesker siges at

tale det såkaldte bakra eller ningre-tongo. Dette er nemlig en blanding af negersprog, engelsk og hollandsk, og desuden har det optaget spanske, portugisiske og franske elementer. Af grammatik har dette som så mange af de andre blandingssprog ikke ret meget. Det er jo altid forbundet med åndeligt arbejde at tilægge sig fremmede grammatikalske former, og derfor anvender blandingssprog ofte så lidt af disse som nogenlunde muligt. Bøjningsendelser er jo heller ikke helt nødvendige for at udtrykke tankerne, især når det ikke så meget kommer an på at gengive tankens finere afskygninger som blot at have et praktisk meddelelsesmiddel ved handel og andre forbindelser mellem folk af forskellige tungemål. Vi behøver jo bare at tænke på det slesvigske såkaldte studeplat, der ligesom danner den kommercielle afdeling af et af vore hjemlige blandingssprog.

Thi selve hertugdømmet Slesvig har to karakteristiske eksempler på sprogblanding at opvise.

Det ene er det plattyske sprog i Angel, om hvilket pastor L. R. Tuxen har påvist, at det i en stor del af ordforrådet er dansk og i hele sin sprogbygning følger sig væsentlig efter det danske tungemål. Tuxens fortegnelse af ord, som findes i dansk og det angelske plattysk, men ikke i andre plattyske dialekter, fylder elleve sider, og han bemærker desuden, at forrådet dermed langt fra er udtømt, da han kun har kunnet meddele, hvad han har haft lejlighed til at høre og derefter har bevaret i hukommelsen, indtil han kunde optegne det. Men navnlig et stort antal bøjninger og konstruktioner karakteriserer det

omtalte mål som et dansk-tysk blandingssprog. Jeg vil her blot antyde følgende: Ved böjningen af intransitive udsagnsord bruges i steden for det ellers almindelige plattyske *sin* (være) i reglen *hebben* (have), f. eks.: *ik heff wäsen* (jeg har været), *du hest lopen* (du har løbet); den ejeformsstyrelse efter forholdsordet *til*, som dansk, og da navnlig sønderjysk, i adskillige udtryk har bevaret fra oldsproget, har også fundet vej til det angelske plattysk, f. eks. *hüt to daags* (nu til dags); når prædikatsnomen er et personligt stedord, sættes det ligesom i dansk i en afhængig kasus, f. eks. *dat is mi*, *dat is em* (det er mig, det er ham); i henførende bisætninger kan styrelsen i modsætning til egentligt plattysk udelades, som: *dat sind de pere*, *ik mener* (det er de heste, jeg mente); et forholdsord sættes, når der ligger eftertryk på dets styrelse, ligesom i dansk ved enden af sætningen: *da hebben Se recht in* (det har De ret i) etc.; endvidere vendinger som: *dat is nich werth un fangen an* (det er ikke værd at (å) begynde), *dat kaspel kommt to un futtern em* (sognet kommer til at (å) føde ham), *ik mot wol to un gauen* (jeg må vel til at (å) gå), *dat hört mi to* (det hører mig til), *in stä för* (i steden for), *so nüg as* (så nær som), *op twe nüg* (paa to nær), *so sind wi af damit* (så er vi af dermed), *min sandt* (min sandten), *dat is somin skarn mit em* sønderjysk: de er såmind skarn (snavs) med ham) o. s. v. o. s. v. Ja selv udtalen og tonefaldet er for en væsentlig del ikke tyske, men danske: det kunde f. eks. endogså hændes en mand som Tuxen, der var præst i Tumby og Strustrup sogne og længe havde opholdt sig i egnen, at når han i

frastand hørte folk tale sammen, var han ofte i tvivl, om det ikke var dansk, de talte, indtil han omsider overbeviste sig om, at det var, eller rettere skulde være plattysk.

Det andet er det höjtyske sprog i Nordslesvig — ikke som det tales af højere embedsmænd eller for nylig indvandrede tyskere, men som det lyder fra de fleste af de øvrige tysktalende indbyggers læber. Også dette er ligesom plattysken i Angel helt igennem bespækket med danske fleksjoner og ord, konstruktioner og talemåder. Hvem der skulde have lyst til at gøre sig nærmere bekendt med denne det danske sprogs indflydelse på höjtysk i Nordslesvig, vil jeg henvise til en af tidsskriftet „Dania“ for i fjor (6. bind, 3. hefte) optagen afhandling, hvori jeg har givet en udførligere fremstilling af dette æmne; her må jeg, særlig for pladsens skyld, nøjes med at anføre nogle karakteristiske eksempler, der stammer fra folk i de allerforskelligste lag af den höjtysktalende befolkning. En seminarielærer, der gärne vil spille en „skat“, gav engang, da han helt elegant havde væltet en solo med fire, sin ærgrelse luft i de ord: „Ja *ich* fehlte piqueas.“ Formanden for borgerrepræsentationen i en købstad, en af tyskhedens støtter, kom en dag i et byrådsmøde med den indvending: „Der weg ist ja neu *begrust* worden.“ I anledning af en ordstrid gav en købmand, der ligeledes var en af tyskernes matadorer, en medborger følgende kraftige tilrettevisning: „Du brauchst ja nicht so *toll auf den weg zu nehmen!* Was kommt es dir bei?“ En præstefrue, der tillige med sin meget tysksindede mand talte udelukkende höjtysk

med børnene, har ofte, både som gift og senere som enke, ja selv som gammel kone forsikret; „Ich *komme* bald *nieder*; morgen *komme* ich *nieder*“ o. s. v., hvormed hun imidlertid mente, at hun vilde *komme ned* til vedkommende. I et selskab hos en ivrig „slesvig-holstensk“ partikulier var der tale om alle de genvordigheder, som medlemmerne af den tyske forening på stedet havde döjet i tiden för 64, og ved denne lejlighed ytrede fruén i huset: „Sie *hatten* auch *bös bei und halten* den *verein*.“ En lille fröken, der havde besøgt en „höhere tüchterschule“ og altid talte tysk i hjemmet, spurgte en dag, da hun havde fået ordre til at gemme noget sukker: „Soll ich *es* wieder *in der pose kommen*?“ En garver, som fra barnsben af har talt tysk, forsikrede mig engang, da der var tale om danskernes omgængelighed: „Ja, die *dänen* sind ganz *gut und gehen um mit*.“ En ligeledes paa tysk opdragen og til daglig brug tysktalende urtekræmer var bleven forbavset over et eller andet og meddelte dette med de ord: „Ich wurde ganz *verbaust dabei*.“ En afgjort tysksindet barber underholdt en mand, han var i færd med at rage, om vejret og tiderne og ytrede derved blandt andet: „Heute *klemmen* sie aber *auf mit* dem *korneinfahren*.“ En jærnkrammers kone, der altid taler tysk i sit hjem, kritiserede en medborgerindes i sin tid i skolen erhvervede kundskaber således: „Lesen und schreiben, *das* konnte sie nicht *viel von*.“ En fiskerkone, der ligeledes helst taler tysk, gav en dag en enke, hvis datter var bleven forkeølet, det velmente råd: „Sie soll tüchtig schwitzen, *es ist nichts besseres zu*.“ En tysk rengöringskone forkyndte en morgen: „Ich glaube wir kriegen

noch gutes wetter *und flüthen in.*“ Og således kunde rækken fortsættes i en broget uendelighed.

Og hvad er nu kærnen af de i det nærværende afsnit anstillede betragtninger?

For os dansktalende nordslesvigere ligger der i de anførte kendsgerninger både en trøst og en påmindelse: den trøst, at det i sprogenes kamp for tilværelsen ikke er magthavernes mål, der nødvendig må blive det sejrende, men at det først og fremmest er folkenes dannelsesstrin, som kampens endelige udfald beror på — og den påmindelse hverken modløs spørgende „hvad kan det nytte“ eller sorgløs stolende på skæbnens styrelse at lægge hænderne i skødet, men alle som en på grundlag af vor nordiske folkeejendommelighed at udvikle både vore legemlige og åndelige anlæg til muligst fuldkommenhed; thi almindelig dygtighed og oplysning fører til fælles materiel og moralsk selvstændighed, der uden al tvivl er det tryggeste værn mod det fremmedes indgreb.

(Fortsættes.)

